

тецтв ім. І. П. Котляревського слугуватиме вагомим внеском у процес визначення стильових рис харківської хорової школи, допоможе у з'ясуванні специфіки розвитку ідей її фундаторів у хоровому житті регіонів України, Чернігівському, зокрема. Дослідження впливу регіональних хорових шкіл на хорову культуру Чернігівщини, вивчення творчого спадку керівників регіонального хорового руху, реконструкція їх біографій дозволить відтворити цілісну картину розвитку хорового життя Чернігівщини як одного з важливих культурно-історичних центрів України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Музиченко І. Пісенна муза Десни [Текст] / І. Музиченко // Прапор. — 1970. — № 10. — С. 79–83.
2. Рожок В. І. Обласканий піснею [Текст] // Без пісні життя безголо-се: життєвий і творчий шлях заслуженого працівника культури України Г. М. Драгинця / Упор. О. П. Бадалов. — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. — 100 с. — С. 3–4.
3. Рожок В. І. Музика і сучасність [Текст] : Монографічні досліджен-ня, науково-популярні, критичні та публіцистичні твори / В. І. Рожок. — К. : Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2003. — 220 с.
4. Смаль Л. Не заросте душі криниця [Текст] / Л. Смаль // Новини Го-роднянищини. — 1997. — 6 листопада.

УДК 78.071.2(091)(477.54/.62)

Ольга Майба

СТАНОВЛЕННЯ МУЗИЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ХОРОВОГО ДИРИГЕНТА І ПЕДАГОГА К. Д. ТУЧІ

Актуальним для розбудови сучасних концепцій в галузі художньої освіти є вивчення творчого доробку відомих музичних діячів не тільки великих культурних центрів, а й окремих регіонів України. **Предметом** нашого наукового дослідження є багаторічна плідна діяльність відомого хорового диригента, співака, педагога Мелітопольщини К. Д. Тучі. Вона увінчалася вагомими здобутками і стала важ-

ливим джерелом духовного розвитку багатьох поколінь музикантів. Про це свідчить велика кількість публікацій про творчу діяльність К. Д. Тучі у засобах масової інформації. Однак період професійного становлення К. Д. Тучі, пов'язаний із навчанням у Харкові, яке представлено багаторівневою, у сучасному розумінні, музичною освітою, не висвітлювався у спеціальних наукових розвідках.

Мета даної статті полягає у розкритті впливу традицій Харківських вокальної й диригентсько-хорової шкіл на мистецьку діяльність хорового диригента і педагога Мелітопольщини К. Д. Тучі.

Джерела розвитку його творчої індивідуальності є досить розмаїтими. Важливу роль у формуванні майбутнього диригента відіграло родинне середовище, адже саме від батьків К. Д. Туча успадкував музичні здібності. Безперечно, слід відзначити позитивний вплив на розвиток музичних здібностей К. Д. Тучі шкільного вчителя співу чоловічої школи № 97 м. Харкова, талановитого музиканта і педагога П. Т. Єрещенко. *Музичне* виховання в цьому навчальному закладі вирізнялось глибиною і новаторством, про що засвідчували неодноразові успішні виступи її дитячого хорового колективу на Харківському радіо.

Основою формування таланту молодого митця стало навчання у Харківській середній спеціальній музичній школі-інтернаті (1951–1957). Засновниками школи (спочатку – студії для музично обдарованих дітей) були талановиті педагоги-піаністи М. В. Ітігіна та М. С. Хазановський, тоді доцент, пізніше – професор Харківської консерваторії, на яку в середині 1930 рр. було перетворено Музично-драматичний інститут. Ядро новоутвореного педагогічного колективу склали кращі викладачі вищого учбового закладу, професори Н. Б. Ландесман, А. А. Лунц, Л. Й. Фаненштіль, І. В. Добржинець, С. С. Богатирьов та інші. В студії для музично обдарованих дітей було розроблено специфічні вимоги, створено особливі умови, в яких виховувалися юні музиканти. Це був сміливий експеримент в галузі педагогіки, що дав блискучі результати. Більшість вихованців студії стала професіоналами-музикантами, виконавцями та педагогами. Тут навчалися піаністи М. Єщенко, В. Сечкін, С. Суслович, Н. Гольдінгер, Е. Цукурова, О. Іоліс, Б. Юхт, скрипачі І. Заславський, В. Міхелевич, І. Дуднік, композитори і теоретики Ф. Бельман, Б. Яровинський [3].

На формування музичного світогляду К. Д. Тучі суттєво вплинула участь у хорі хлопчиків та юнаків середньої спеціальної школи-інтернату під керівництвом видатного хорового диригента і педагога М. І. Герасимчука. Справжній ентузіазм, любов до справи, велика працьовитість, терпіння та любов до дітей – основні риси, які молодий диригент вбирав від непересічного педагога-хормейстера у свій творчий досвід. До репертуару хору входили найскладніші твори хорової класики та народної творчості. Плідні мистецькі традиції цього унікального хорового колективу простежуються у подальшій творчій діяльності К. Д. Тучі як засновника і керівника дитячого хору хлопчиків «Дзвіночок» мелітопольського Палацу творчості дітей та юнацтва.

Важливим джерелом становлення музичного професіоналізму та індивідуальних рис виконавської естетики К. Д. Тучі було навчання в Харківській державній консерваторії¹ (1957–1962). У нас немає детальних свідчень самого К. Д. Тучі про його навчання у консерваторії, та його подальша творча діяльність у галузі музичного мистецтва дає підстави зробити висновок, що ця освіта була досить ґрунтовною. Музичний професіоналізм К. Д. Тучі формувався під інтенсивним впливом різноманітних мистецьких і педагогічних принципів багатьох визначних педагогів і музикантів Слобожанщини: Л. О. Карпової, К. М. Греченко, З. Д. Заграничного, А. А. Мірошникової, З. В. Яковлевої, М. М. Долідзе, П. В. Шокальського, Н. О. Пирогової, П. І. Андросюка, О. М. Сироткіна та інших – тобто, непересічним для свого часу культурним оточенням.

Велику роль у формуванні музичного світогляду і диригентської майстерності молодого музиканта відіграла його педагог з диригування Л. О. Карпова. Зважаючи на часові виміри, вплив був вагомим, оскільки період навчання К. Д. Тучі у цього відомого диригента, педагога, організатора розпочався ще в середній спеціальній музичній школі і далі продовжувався в консерваторії. К. Д. Туча за своєю природою був музичний лірик, і саме Л. О. Карпова розкрила цю сторону його обдарування. Виконавські інтерпретації Л. О. Карпової охоплювали широкий стильовий і жанровий діапазон хорових творів. За-

¹ Нині Харківський національний університет мистецтв (ХНУМ) імені І. П. Котляревського.

вдяки художньо-музичному світогляду свого талановитого педагога К. Д. Туча як диригент опрацював багато з різноманітного хорового репертуару.

Художній світогляд і музичний професіоналізм К. Д. Тучі розвивались і зріли у хорі диригентсько-хорового факультету Харківської консерваторії під керуванням професора К. М. Греченка. Значні здобутки харківської школи тісно пов'язані з ім'ям цього видатного хорового диригента. Ґрунтовна музична підготовка на диригентському факультеті Київського музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка дозволила К. М. Греченку досягти значних успіхів у своїй діяльності, яка одразу ж по закінченні цього навчального закладу (1930) розгортається у двох напрямках: виконавському та педагогічному. Великий мистецький досвід і музичний професіоналізм К. М. Греченка повною мірою виявилися у роботі з хором студентів диригентсько-хорового факультету Харківської консерваторії [1]. Маємо на увазі такі визначальні риси його школи, як уміння перетворити хоровий клас і вивчення диригентських дисциплін на творчу лабораторію, де народжується виконавська інтерпретація хорового твору і формуються у майбутнього диригента і співака воля, артистизм; де зростає його творчий потенціал. Особливим натхненням, глибиною втілення художнього образу, ювелірною витонченістю відзначалося виконання хорів *a cappella*. Сучасників вражало вміння К. М. Греченка подолати труднощі куплетної форми (наприклад, у хорових творах М. Д. Леонтовича), виявити виконавські деталі, досягнути темпоритмічної гнучкості, продемонструвати широку палітру динамічних відтінків, різноманітність тембральних барв. Чудовий майстер вокалу, К. М. Греченко надавав великого значення формуванню у студентів вокальних даних, оскільки виразне виконання хорових партій дозволяє, на його думку, глибше усвідомити особливості твору, що вивчається, та методи його диригентського втілення в репетиційному процесі [2]. Основні риси диригентсько-хорової педагогіки К. М. Греченка знайшли свій розвиток у подальшій творчій діяльності К. Д. Тучі.

Одним із фундаторів хорової освіти в Харкові був відомий композитор, диригент та педагог З. Д. Заграничний, який викладав у К. Д. Тучі курс хорового аранжування. Впродовж багатьох років З. Д. Заграничний керував хором Харківського музичного училища,

що відрізнявся високими художніми якістьми, тонким трактуванням творів. Високими мистецькими здобутками позначена діяльність З. Д. Заграничного як керівника хору заочного відділу Харківської консерваторії та хору угорських студентів, які навчалися у Харкові. Окрему сторінку в історії української музичної культури становить творча співпраця З. Д. Заграничного з Єврейською хоровою капелюю Харкова. Плідною була робота З. Д. Заграничного як керівника хору Будинку культури трудових резервів. Одним з важливих напрямків діяльності З. Д. Заграничного в Харківській консерваторії було читання курсу хорового аранжування. Формуючи репертуар для різних хорових колективів, З. Д. Заграничний здійснив велику кількість аранжувань, обробок народних пісень, зокрема, угорських та єврейських. Глибокі різнобічні знання, отримані ним на кафедрі теорії музики і композиції Харківської консерваторії в класі професора С. С. Богатирьова, дозволили З. Д. Заграничному сформувати власну школу хорового аранжування, яка представлена цілою плеядою харківських майстрів (Ю. І. Кулик, В. С. Палкін, В. Ю. Бриліант, І. В. Бідак) [1]. Отже, завдяки вивчання тонкощів хорового аранжування у класі З. Д. Заграничного дар К. Д. Тучі як музичного аранжувальника виявився надзвичайно яскраво, розвиваючись у його подальшій творчій роботі із численними художніми колективами.

Історія диригентсько-хорового факультету Харківської державної консерваторії нерозривно пов'язана з діяльністю одного з найвидатніших її професорів – А. А. Мірошникової. К. Д. Туча вивчав у неї курс методики викладання диригування. Мистецькі і педагогічні принципи А. А. Мірошникової базуються на усвідомленні основних закономірностей диригентської техніки, глибокому знанні музичного матеріалу, розвитку самостійності мислення студентів. Вагомим є науковий доробок А. А. Мірошникової, що представлений кандидатською дисертацією «Хорова творчість К. Стеценка» та низкою праць, які становлять велику цінність як для диригентської, так і для фортепіанної педагогіки² [1]. Успадковані від А. А. Мірошникової принципи ви-

² «Про роботу концертмейстера в диригентсько-хоровому класі», «Читання хорових партитур у класі концертмейстерської майстерності», «Про виховання професійних якостей диригента хормейстера в класі хорового диригування» [1].

кладання хорових дисциплін виразно простежуються у педагогічній діяльності К. Д. Тучі в Мелітопольському училищі культури.

Не менш важливий вплив на формування мистецької індивідуальності К. Д. Тучі мали традиції харківської вокальної школи, зокрема, навчання його у вокальному класі доцента М. М. Долідзе, талановитої співачки і педагога. На кафедрі сольного співу Харківської консерваторії М. М. Долідзе розкрилась як визначний педагог з глибокою музичною культурою, знанням різноманітних стилів, ґрунтовною вокально-технічною підготовкою. Як випускниця Тбіліської консерваторії, М. М. Долідзе збагатила харківську вокальну школу новими для неї методичними підходами і прийомами [1]. Аналіз вокально-педагогічних поглядів К. Д. Тучі вказує на тісний взаємозв'язок із традиціями вокальної педагогіки М. М. Долідзе. Так, у самостійній творчій роботі К. Д. Тучі, передусім, з дитячими хоровими колективами, простежується особлива увага до розвитку рухливості і гнучкості співацького голосу, чіткості і природності дикції, обережний і поступовий підхід до розширення діапазону, збагачення тембру голосу вихованців, прагнення виявити кращі риси особистості учня.

На становлення музичного професіоналізму К. Д. Тучі помітно вплинула харківська композиторсько-музикознавча школа, засновником якої був професор С. С. Богатирьов. Сформована в довоєнний період, вона стала визначним явищем української музичної культури. Курс «Сольфеджіо», який належить до найважливіших пріоритетів в системі диригентсько-хорової освіти, вивчався К. Д. Тучею у відомого композитора і музикознавця, доцента П. І. Андросюка – відомого учня С. С. Богатирьова, автора низки інструментальних п'єс, обробок народних пісень, укладача хрестоматії «Гармонія у музичних прикладах» [1]. Інший учень С. С. Богатирьова, доцент О. М. Сироткін, автор численних наукових праць³, викладав у К. Д. Тучі такі музично-теоретичні дисципліни, як гармонія та поліфонія.

Значну роль у формуванні музичного світогляду К. Д. Тучі відіграли й викладачі музично-історичних дисциплін. Курс «Історія російської музики» вивчався ним у доцента П. В. Сокальського, який

³ Таких як монографія «В. Н. Нахабін», дослідження «Поліфонія М. І. Глинки», а також статей і рецензій у газетах [1].

блискуче закінчив Московську консерваторію і відрізнявся енциклопедичністю знань. Його науковий труд «Мистецтво музики» видавався двічі, а лекції в Центральному лекторії, які відзначалися глибиною змісту, ґрунтовним аналізом художніх напрямків і стилів у музичному мистецтві, викликали широкий резонанс. Плідною була і його праця як члена Спілки композиторів України [1]. Курс «Загальна історія музики» – методологічне підґрунтя формування музичної культури студентів усіх факультетів консерваторії – читала у К. Д. Тучі талановитий вчений-музикознавець і педагог Н. О. Пирогова⁴, чудова, високодуховна людина, відома представниця школи фундатора харківської історико-музикознавчої традиції професора Г. О. Тюменевої. Отже, ґрунтовність та універсальність освіти як визначальна традиція харківської музикознавчо-композиторської школи, без сумніву, позитивно вплинули на формування принципів диригентсько-хорової педагогіки К. Д. Тучі.

Здобуті під час навчання у Харківській державній консерваторії знання, уміння й навички виявилися для К. Д. Тучі тими творчими паростками, які розквітли у самостійної просвітницької діяльності самовідданого митця.

На професійному шляху К. Д. Тучі найважливішими віхами стали Мелітопольське училище культури, творча співпраця з аматорськими художніми колективами, робота у мелітопольському Палаці творчості дітей та юнацтва.

Вагомим є внесок К. Тучі у розвиток системи диригентсько-хорової освіти в Мелітопольському училищі культури, де в період з 1962 по 1996 р. він проводив велику творчо-виконавську, методичну та педагогічну роботу. Одержана К. Тучею фундаментальна музична освіта дозволила викладати широке коло не тільки диригентсько-хорових (хоровий клас, диригування, хорознавство, хорове аранжування та інші), а й музично-теоретичних дисциплін (гармонія, сольфеджіо, теорія музики). Декілька років К. Туча був керівником студентського хору училища культури, а також створив в цьому навчальному закладі чоловічий вокальний ансамбль. Виконавський стиль хорових

⁴ Авторка ґрунтовної монографії «Становлення музичної культури Харкова (1917–1932 рр.)», заснованої на архівних матеріалах [1].

колективів під керівництвом К. Тучі відзначався не тільки майстерним втіленням загальної художньої концепції тієї чи іншої хорової партитури, а й тонким відтворенням окремих виконавських деталей. Його характеризували висока вокальна культура, ансамблева злагодженість, дикційна ясність, гнучке нюансування. Програми виступів були різноманітними за своїми стильовими і жанровими ознаками. Відмінною рисою К. Тучі-диригента було особливе тяжіння до сучасного репертуару. Програми хору постійно поповнювалися творами І. Шамо, Г. Майбороди, Б. Лятошинського. К. Туча активно пропагував творчість композиторів харківської школи – В. Бідака, В. Золотухіна, Б. Яровинського та ін. Активна робота К. Тучі у галузі хорового аранжування дала нове життя кращим зразкам пісенної творчості українських і російських композиторів ХХ ст. Митцем було опрацьовано багато пісень. Серед них – «Красно сонечко» П. Аєдоницького (слова І. Шаферана), «Калина» О. Білаша (слова В. Федорова), «Я люблю свою землю» Є. Птичкіна (слова В. Харитонова), «Край березовий» А. Броневицького (слова І. Резника). Ці та багато інших пісенних творів в музичній редакції К. Тучі прикрасили репертуар навчальних і аматорських хорових колективів, з успіхом виконувалися на державних іспитах з диригування, в концертах, на фестивалях і оглядах художньої творчості. Аналіз педагогічної діяльності К. Тучі у Мелітопольському училищі культури переконує в тому, що вона базувалася на основних положеннях виконавської естетики і педагогіки харківської вокально-диригентсько-хорової школи.

Яскравою сторінкою у творчій діяльності К. Д. Тучі була співпраця з численними аматорськими художніми колективами, такими як Народний хор Будинку культури «Жовтень», вокально-інструментальний квартет «Ритм» (м. Мелітополь), фольклорно-хоровий ансамбль села Данило-Іванівка та інші.

В роботі з народним хором Будинку культури «Жовтень» (1967–2003) К. Туча виявив себе не тільки як керівник і диригент колективу, а й як незрівнянний майстер обробки народної пісні та хорового аранжування. До найвищих здобутків К. Тучі в даній галузі можна віднести обробки українських народних пісень «Чом ти не прийшов», «Ой, чорна, я си чорна», «Калина», аранжування для хору пісні «Гололедица» В. Шаїнського (слова Ю. Ентіна) та низку

інших вокальних та інструментальних творів, які прикрасили репертуар народного хору. Творчі праці К. Тучі відзначаються бездоганним художнім смаком, великою майстерністю у використанні різноманітних прийомів хорової інструментовки, мелодійністю окремих голосів та багатством гармонічних барв. Виконавська манера народного хору під керуванням К. Тучі відмічена глибиною відтворення образного змісту творів, високою культурою вокалу, інтонаційною злитністю звучання, злагодженим ансамблем, широкою палітрою динамічних градацій. Визначальною рисою цього художнього колективу була яскрава індивідуалізація хорових груп і окремих партій. Наявність в хорі баса-октавіста збагачувала виконавську палітру колективу новими барвами.

Творча співпраця К. Д. Тучі з вокально-інструментальним квітетом «Ритм» (1963–1980) стала важливим джерелом розкриття багатгранності його таланту співака, інструменталіста і аранжувальника. За своїм виконавським складом і високою культурою виконання це був унікальний колектив, якому на той період не було аналогу в Україні. Специфічною рисою цього самобутнього ансамблю було те, що велику частину його репертуару було створено учасниками квітету: «Мелітопольська залізнична», «Пісня про Київ» та ін. Ці твори, які отримали визнання не тільки в Україні, а далеко за її межами, виконувалися у музичному опрацюванні К. Д. Тучі. Вокально-інструментальний квітет «Ритм» представляв українську музичну культуру у Польщі: з великим успіхом прийшли його гастролі у Вроцлаві, Любліні, Карачі та інших містах країни.

Найвищі мистецькі здобутки К. Д. Тучі пов'язані з художнім керівництвом дитячими хоровими колективами мелітопольського Палацу творчості дітей і юнацтва [4]. Так, важливою подією у культурному житті Мелітополя було створення К. Д. Тучею дитячого хору хлопчиків та юнаків «Дзвіночок» (1962–2003), якому були притаманні висока вокальна і сценічна культура, глибина проникнення у художню концепцію виконуваного твору, майстерне володіння елементами хорового звучання. Надійним фундаментом методики диригентської роботи К. Д. Тучі з хором хлопчиків «Дзвіночок» стали педагогічні та вокально-хорові принципи його харківських вчителів – першого викладача музики П. Т. Єрещенко і керівника хору

хлопчиків Харківської середньої спеціальної музичної школи-інтернату М. І. Герасимчука.

Педагогічні принципи вокально-хорової роботи К. Д. Тучі створювали найбільш оптимальні умови для роботи дитячого хорового колективу хлопчиків, система роботи з яким передбачала спадкоємність в діяльності художнього колективу, його різних вікових груп, що нею досягалась й відносна стабільність виконавського складу. До репертуару хору входили твори класики, сучасних композиторів, народної музики, що мало позитивне значення для формування духовного світу молодих вихованців. Отже, педагогічна концепція, на якій базувалась мистецька діяльність К. Д. Тучі, забезпечувала функціонування хорового колективу як системи високого рівня організації.

Таким чином, самовіддана творча праця К. Д. Тучі – унікальний індивідуальний досвід видатного педагога-диригента – є вагомим надбанням музично-педагогічної культури Мелітополя та становить велику цінність для розбудови нової освітньої системи в Україні. Загалом, творчі традиції харківських вокальної і диригентсько-хорової шкіл виразно презентовані К. Д. Тучею у двох вимірах: його діяльності яскравого співака-соліста і чудового диригента-педагога. Свідомством великого диригентського таланту К. Д. Тучі є високі художні досягнення керованих ним дитячих хорових колективів, які неодноразово відзначалися званнями лауреатів і дипломантів численних оглядів і фестивалів колишнього Радянського Союзу [4]. Виконавському стилю хорових колективів під його керівництвом були притаманні глибоке осмислення художньо-образного змісту творів, висока культура вокалу, інтонаційна злітність звучання, злагодженість та фонічна рівновага хорових груп і партій, широка палітра динамічних градацій. Перспектива наукового дослідження становлення музичного професіоналізму хорового диригента і педагога К. Д. Тучі закладена у вивченні його педагогічної системи, якій притаманні цілісність, методологічний плюралізм і опора на широкий загальнокультурний контекст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Кононова Е. В. *Из истории Харьковского института искусств [Текст] / Е. В. Кононова // Харьковский институт искусств. — Харьков, ХИИ, 1992. — С. 18–41.*

2. Мартинюк А. К. *Визначні діячі Харківської диригентсько-хорової школи в контексті розвитку української музичної культури [Текст] / А. К. Мартинюк // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Музичний ландшафт України: регіони, школи, індивідуальності».* — Суми : Держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка. — С. 105–112.

3. Тишко Н. *Сторінки з історії Харківської середньої спеціальної музичної школи-інтернату [Текст] / Н. Тишко // До 50-річного ювілею.* — Харків, ХССМШ-і, 1993.

4. Туча К. Д. [Текст] // *Хто є хто на Мелітопольщині : Інформаційно-біографічна збірка.* — Харків : Факт, 2004. — С. 489–490.

УДК 78.071.2 : 787.1(477.54)

Васи́лий Шена́кин

«СМЫЧОК У НЕГО ДЛИНЕН, ПЕВУЧ И ВЫРАЗИТЕЛЕН...»

(к 120-летию со дня смерти С. В. Неметца)

Постановка проблемы. Последние десятилетия в музыкальном искусствоведении отмечены пристальным вниманием к прошлому отечественной музыкальной культуры. Детально изучаются и анализируются факты, касающиеся деятельности в Украине музыкантов, внёсших значительный вклад в развитие музыкальной культуры конкретного региона, возвращаются забытые или полузабытые имена ярких личностей. Одной из знаковых фигур в музыкальной летописи Слобожанщины второй половины XIX в. был скрипач из Чехии *Серафим Венцеславович Неметц*. Многогранная деятельность и жизненный путь этого яркого музыканта до сих пор не были предметом специального исследования; первым в современном музыкознании имя С. В. Неметца возродил в 1960 гг. известный харьковский музыковед Ю. Л. Щербинин в ряде проводимых им исторических теле- и радиопередач, публичных лекций-конcertов и заметок в периодике. В небольшом количестве более поздних работ [2; 3; 30] фигура С. В. Неметца рассматривалась преимущественно в контексте его музыкального руководства Харьковским отделением Императорского русского музыкального общества (далее ХО ИРМО) в 1864–1866 гг.